

Keim
Farby Mineralne Sp. z o.o.
ul. Fabryczna 20C
53-609 Wrocław
tel.: (71) 711 72 89
www.keim.pl

Prace konserwatorskie elewacji Sukiennic w Krakowie

W związku z kompleksowym projektem rozbudowy Muzeum Narodowego w Sukiennicach w latach 2009/2010 podjęto również remont konserwatorski elewacji gmachu. Prace zrealizowała krakowska firma AC Konserwacja Zabytków Piotrowski, Kosakowski sp.j.

Po raz pierwszy od czasów powojennych działania konserwatorskie objęły równocześnie wszystkie elementy wstroju budowli. Do tej pory bowiem podejmowano interwencje ograniczone do wyodrębnionych zakresów. Bezpośredni dostęp do wszystkich elewacji pozwolił na wnikliwą analizę procesu budowy gmachu, a zwłaszcza eklektycznej przebudowy z końca XIX w., zachowującej i scalającej poszczególne etapy przekształceń historycznych w jedną kompozycję architektoniczną.

Przekształcenia historyczne, technologia i stan zachowania

Najstarsze wątki średniowieczne, pochodzące z czasu, kiedy Sukiennice stanowiły podłużną halę handlową nakrytą dachem,¹ widoczne są na elewacjach hali głównej. Murowane są w układzie „polskim”, z cegły palcówki o zróżnicowanym kolorze i stopniu wypału, również z ciemnych cegieł zendrówkowych. Elementy kamieniarki wykonano z wapienia jurajskiego.

Po pożarze w połowie XVI w. dokonano renesansowej przebudowy Sukiennic, z udziałem mistrza Pankracego, Jana Marii Padovano, Jana Frankstijna oraz Santi Gucciego. Wykonano wtedy kolebkowe sklepienie nad halą i przyozdobiono ją atyką z rzeźbami maskaronów, dobudowano również kolumnowe loggie przy krótszych elewacjach: północnej i południowej. Nieco później od strony zachodniej dostawiono kamienice, z których do naszych czasów dotrwały dwie – usytuowane na obu krańcach elewacji – Postrzygalnia i Syndykówka, mocno przekształcone w fazie eklektycznej. Z przebudowy renesansowej i późniejszych pochodzą wątki z cegieł węższych i bardziej jednorodnych kolorystycznie, w odcieniach oranżowych i ceglastoczerwonych. Do detali kamiennych użyto wapienia pińczowskiego i piaskowca typu karpackiego.

Z biegiem czasu, w trudnych warunkach gospodarczych i politycznych, stan budowli coraz bardziej się pogarszał, aż do podjęcia dzieła wielkiej przebudowy w latach 70. XIX w., wykonanej wg projektu Prylińskiego, nadającej czysto użytkowej do tej pory budowli nową funkcję – muzealną i reprezentacyjną. W rezultacie tej restauracji ustalony został zasadniczo obecny wygląd bryły architektonicznej gmachu. Najważniejsze zmiany to: dodanie ryzalitów wschodniego i zachodniego, akcentujących przejście w połowie długości elewacji oraz arkadowych podcieni w parterze elewacji wschodniej i zachodniej, osłaniających przed deszczem wejścia do sklepów, ponad którymi znajdują się rozległe tarasy. Wątki ceglane połączono z wyprawami tynkowymi ścian i profili architektonicznych, elementami kamieniarskimi oraz dekoracyjnymi detalami ślusarskimi. Nowe partie budowli wymurowano z cegieł układanych naprzemiennie w rzędy główek i wozówek. W spoinach wyciskano wkłęsły półkolisty rowek. Powierzchnię cegieł wraz z fugowaniem malowano jednolicie kolorem czerwonym, a row-

kowanie dodatkowo podkreślano kolorem czarnym, uzyskując w ten sposób bardzo graficzny rysunek wątku. W podobny sposób w czasach Prylińskiego scalono starsze wątki, traktując zaprawę do fugowania równocześnie jako naprawczą i zacierając ubytki na licu cegieł.

Pozostałe partie elewacji Sukiennic pokryto tynkiem tradycyjnym z cienką zacierką z cementu romańskiego w kolorze jasnej umbry. Jaśniejszy odcień posiadły sklepienia podcieni. Pełne odlewy z cementu romańskiego stanowią jedynie ozdobne pilastry wykusza od strony północno-zachodniej. Wnęki w atyce hali głównej były odróżnione fakturalnie tynkiem rapowanym. Detale i elementy artykulacji architektonicznej, w zależności od ich funkcji, wykonano z różnych gatunków kamieni: wapienia pińczowskiego, piaskowców dobczyckiego i sztyrlowieckiego, a także granitu.

W XX wieku kilkakrotnie podejmowano działania konserwatorskie, dzielono je jednak na odrębne zakresy, podejmowano prace wybiórczo na poszczególnych elewacjach, a kolejne remonty dzieliły znaczne odstępy czasu; zmieniały się technologie i koncepcje konserwatorskie. W rezultacie elewacje różniły się nie tylko stanem zachowania, lecz również kolorystyką, co optycznie rozbijało integralność budowli. Restaurowana w 1999 r. elewacja południowa zachowana była najlepiej, podobnie elewacja północna, konserwowana w 1993 r. Uszkodzenia występowały tu głównie na skutek zasolenia i kumulowały się zwłaszcza w dolnych partiach ścian. Były to rozwarstwienia, ubytki powierzchni i wykwyty solne na tynkach i cokole kamiennym, a także drobne uszkodzenia powierzchni cegieł ponad schodami loggii.

Elewacja wschodnia konserwowana była w 1995 r.: watek ceglany opracowany został metodą stanowiącą bezpośrednią kontynuację działań z czasów Prylińskiego. Całą powierzchnię wątków pokryto zacierką z zaprawy barwionej w masie na kolor czerwony i wyciśnięto fugi, które podmalowano kolorem czarnym. Kamienna dekoracja atyki hali głównej, poddana konserwacji trzynaście lat później, zachowana była dobrze, w przeciwieństwie do zwieńczenia ryzalitu wschodniego, gdzie główną przyczyną zniszczeń była korozja stalowych trzpieni ozdobnych miedzianych sterczyn, która doprowadziła do spękań kamiennych podstaw. Duże partie kamieniarki atyki ryzalitu były tak zdegradowane, że nadawały się wyłącznie do wymiany.

W najgorszym stanie znajdowała się elewacja zachodnia Sukiennic, gdzie prace konserwatorskie prowadzone były najdawniej². Również niekorzystna ekspozycja, ze względu na przewagę wiatrów z tego kierunku, zacinania deszczu, a także stosunkowo późne w ciągu dnia nasłonecznienie, sprzyjała powstawaniu rozległych zniszczeń i rozwojowi korozji biologicznej. Uszkodzenia dolnych partii drugiej kondygnacji w dużej mierze wynikały z zawilgacania kropkami deszczówki odbitymi od blaszanego dachu.

Fragmety elewacji zachodniej przed konserwacją, zły stan tynków, kamieniarki i wątków ceglanych.

Fragmety elewacji zachodniej, stan po konserwacji.

Destrukcyjna lica wątków ceglanych była znaczna: ponad 60% powierzchni wymagało naprawy wstawkami ceglany i kitami. Gotycki układ wątku zaburzyły późniejsze przemurowania, nie zachowało się pierwotne opracowanie powierzchni fug średniowiecznych i nowożytnych. Wyplukane przez deszcze farby scalające kolorystycznie watek odsłoniły żółtawe i szare naprawy, wykonane drugiej połowie XX w. zaprawami niebarwionymi w masie.

Zaprawa tynkowa była rozwarstwiona i zagrzybiona, miejscami spękana i odspojona, z licznymi ubytkami do wątku i szarymi plamami późniejszych napraw. Oryginalne tynki z czasów Prylińskiego, wraz z rapowanymi wyprawami w blendach, najlepiej zachowały się w górnych partiach ryzalitów, lecz tu również występowały przetarcia cienkiej warstewki cementu romańskiego, gęsta siatka rys skurczowych oraz uzupełnienia twardą zaprawą z cementem portlandzkim. Największy problem stanowiły jednak wilgotne zaplamienia, wynikające z obecności soli hydrofilnych. Ich zakres zwiększał się w dniach o podwyższonej wilgotności atmosferycznej, wskutek absorpcji pary wodnej. Szczególnie poważnie przedstawiał się stan wypraw na ścianach licowych poniżej poziomu balustrad maswerkowych, co powiązane było z wieloletnim przeciekaniem tarasów. Wilgotne plamy w sezonie zimowym były już nie tylko defektem estetycznym: w miejscach tych występowały oblodzenia powierzchni i rozwarstwianie tynków.

Stan detali kamiennych był zróżnicowany, w zależności od rodzaju użytego materiału i stopnia ochrony przed zalewaniem wodą opadową. Szczególnie zniszczone były elementy

wykonane z miękkiego wapienia pińczowskiego, nieosłonięte przed konserwacją obróbkami blacharskimi, zwłaszcza maswerkowe balustrady tarasów, dekoracje attyk. Pozbawione ofasowań piaskowcowe gzymsy kordonowe Postrzygalni niszczyła korozja biologiczna oraz agresywne chemicznie grube nawarstwienia guana.

Założenia i realizacja prac konserwatorskich

Wnikliwe badania technologiczne i analityczne oraz szczegółowa kwerenda materiałów archiwalnych pozwoliły sformułować najważniejsze założenie konserwatorskie, jakim było utrzymanie eklektycznej kompozycji bryły gmachu, wraz z uczytelnieniem zamysłu estetycznego Prylińskiego.

Wyprawy tynkowe z tego okresu należało zachować, z wymianą w niezbędnym zakresie partii, które utraciły swoje własności techniczne. Na etapie rozpoznania obiektu, przed ogłoszeniem przetargu na prace, zastanawiano się nad pokryciem elewacji tynkami barwionymi w masie, jednak ze względu na ograniczone środki finansowe komisyjnie³ podjęto decyzję o wykonaniu konserwacji technicznej murów i tynków oraz malowaniu powierzchni farbami krzemianowymi, jako kontynuacji wcześniejszych działań konserwatorskich na elewacji północnej i południowej. Założono również wykonanie napraw konstrukcyjnych rysowań murów. Przyjęty przez inwestora zakres wymiany tynku, po wykonaniu pełnego rozpoznania obiektu z rusztowań oraz przeprowadzeniu badań stanu zasolenia, rozszerzono o wykonanie tynków renowacyjnych na sklepieniach i częściowo

Wilgotne plamy na zasolonych tynkach pod balustradą maswerkową, stan po oczyszczeniu powierzchni wypraw.

Oblodzenia i odspojenia powierzchni zawilgoconych tynków pod balustradą maswerkową.

Wilgotne zaplamienia i siatka rys skurczowych na oryginalnych wyprawach dziewiętnastowiecznych, z tynkami fakturalnymi w blendach.

Przetarcia cienkiej warstewki cementu romańskiego, odsłaniające jasny podkład z tynków wapiennych.

Zniszczenia i korozja biologiczna tynków attyki ryzalitu zachodniego przed konserwacją.

Stan po konserwacji. Laserunkowe warstwy malarskie.

ścianach podcieni, na ścianach frontowych pod balustradami kamiennymi oraz na ścianach attyk od strony zachodniej. Zdecydowano również o rekonstrukcji tynków fakturalnych (rapowanych) w blendach attyki hali głównej.

Poza realizacją konserwacji technicznej najważniejszym zadaniem było przywrócenie wyglądu elewacji najbardziej zbliżonego do aranżacji dziewiętnastowiecznej. Wykonano badania laboratoryjne i konserwatorskie oryginalnej kolorystyki ścian, która stała się bezpośrednim wzorem sposobu kształtowania estetycznego elewacji. Analizowano również fotograficzną dokumentację archiwalną, na której, mimo ograniczenia kolorystyki do czerni i bieli, czytelne są różnice walorowe pomiędzy ciemniejszymi blendami attyk a pozostałymi partiami tynków.

Ze względu na uszkodzenia powierzchniowe historycznych wypraw oraz duży zakres napraw konieczne było scalenie powierzchni zacierką mineralną⁴, w technologii zastosowanej wcześniej na elewacjach północnej i południowej. Warstwę malarską wykonano farbami żelazo-krzemianowymi⁵ ze względu na mineralny charakter i matowy wygląd. Wielowymiarowość powierzchni barwnej uzyskano dzięki kilkuwarstwowemu nakładaniu farb w przenikających się

odcieniach, scalonych końcowym laserunkiem⁶. Uzyskano w ten sposób efekt bliski pod względem optycznym barwnej zacierce, jaką pokryto w XIX wieku elewacje Sukiennic. Naturalna powierzchnia detali sztukatorskich z cementu romańskiego wyeksponowana została na wykuszu płn.-zach. Profile o gładziej fakturze pomalowane są jednolicie farbą nieco jaśniejszą, natomiast fakturalne blendy attyki ciemniejszą – uzyskano w ten sposób większą plastykę elewacji. Woluty attyki hali głównej, ze względu na sąsiedztwo dekoracji kamiennych z wapienia, pokryto farbą delikatnie rozjaśnioną dodatkiem bieli. Konserwacji poddano również przedwojenne reklamy przy wejściu do hali od strony północnej i południowej oraz namalowaną na blasze kopię obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej, umieszczoną w szczycie elewacji północnej.

W przypadku wątków ceglanych założono zachowanie rezultatu poprzednich prac konserwatorskich na elewacjach północnej i południowej, gdzie powrócono do ekspozycji wątku w formie nawiązującej do gotyckiej, z szarougrowym spoinowaniem i uczytelnieniem wzoru cegieł zendrówkowych. Takie opracowanie dobrze współgra z ostrołukowymi, gotyckimi obramieniami wejść do hali, wykonanymi z ja-

Sukiennice po konserwacji, warstwa barwna podkreśla plastykę elewacji.

snych ciosów wapienia jurajskiego. Natomiast na dłuższych elewacjach, wschodniej i zachodniej, ze względu na znaczny zakres przekształceń i przebudów z czasów T. Prylińskiego, utrzymano XIX-wieczną koncepcję scalenia wątku w kolorze ceglastoczerwonym, z graficznym ciemnym spoinowaniem. Zasadniczym zakresem konserwacji kamieniarki było wyeliminowanie przyczyn zniszczeń, przywrócenie detalom dobrego stanu technicznego i estetycznego wyglądu. Ze względu na znaczny stopień destrukcji konieczna była rekonstrukcja niektórych elementów, zwłaszcza w obrębie neogotyckiej balustrady kamiennej, attyki Postrzygalni i środkowego ryzalitu wschodniego.

Niezmiernie ważne dla zachowania dobrego stanu elewacji były prace związane z zabezpieczeniem przed wodą opadową. Wykonano przegląd i niezbędne naprawy obróbek blacharskich oraz nowe rury spustowe z blachy miedzianej na ryzalitech półn.-wsch i półd.-wsch. Istniejące rury spustowe, pogrążone w murach, sprawdzono i udrożniono. W związku ze złym stanem dachu nad ryzalitem półn.-wsch. konieczna była wymiana istniejącego pokrycia z blachy miedzianej wraz z deskowaniem na nowe. Wprowadzono okapniki pod kamiennymi podstawami maskaronów, chroniące tynki attyki przed zamakaniem. Wyremontowano również pokrycie dachówką gzymsów i zaizolowano płytę balkonu na elewacji wschodniej. Izolacja i nowe pokrycie tarasów wykonane zostało wg odrębnego projektu.⁷

Kompleksowe prace konserwatorskie objęły również elementy stolarki (okna, drzwi, stropy loggii) oraz ślusarki. Oczyszczono i wykonano naprawy techniczne miedzianych sterczyn szczytów oraz zrekonstruowano złączenia, ładnie kontrastujące z zieloną patyną. Przywrócono również funkcjonowanie oświetlenia gazowego w historycznych latarniach.⁸

Dla ochrony przed niezwykle licznymi na Rynku gołębiami zastosowano rozbudowany i przemyślany system zabezpieczeń z siatek i kołców utrudniających przysiadanie ptakom, pozwalający na dłużej zachować estetyczny wygląd elewacji.

Po konserwacji gmach Sukiennic odzyskał reprezentacyjny charakter i jego bryła, po wielu latach, została na powrót estetycznie scalona. Stonowaną kolorystykę tynków, harmonizującą z elementami kamieniarki z piaskowca i jasnymi akcentami dekoracji architektonicznej z wapienia, ożywiają fragmenty wątków ceglanych, dekoracyjne akcenty elementów ślusarki stanowią finezyjne wykończenie.

Bożena Opitło

*AC Konserwacja Zabytków
Piotrowski, Kosakowski sp.j.*

*Fotografie: autorka, P. Piotrowski, J. Śliwa,
Delta-Studio*

¹ Murowana hala powstała w XIV w. z fundacji Kazimierza Wielkiego w miejscu starszego ciągu kramów.

² Prace podejmowano w latach 1955–59 (przy attyce), 1975–77 i w latach 90. przy kamieniarce górnej kondygnacji, z pominięciem wątków ceglanych.

³ W czasie wizji lokalnej w dniu 13.03.2009 r., wg: *Program konserwatorski remontu elewacji budynku Sukiennic na Rynku Głównym w Krakowie*, oprac. mgr Katarzyna Magrysiewicz-Dobrzańska, str. 153

⁴ KEIM Universalputz-fein

⁵ KEIM Soldalit

⁶ KEIM Restaurolasur

⁷ Izolację i pokrycie tarasu wykonane zostały w ramach odrębnego zlecenia przez firmę Integer SA.

⁸ Prace związane z konserwacją metalu wykonała firma Bobicki.